

Сергей Герджиков

СМЪРТЕН ОПИТ

Публикувано в сп. Съвременник, 2004, 4, 435–461

Човек е крайно същество. Това значи, че той има свои граници във времето и пространството. Човек е преходен. Това значи или че той е унищожим – че припламва в нощта на нищото, или че преминава през този свят, идва отнякъде и си отива, „прехожда”.

Ние имаме ясен опит за границата само в негативна форма – като недостиг. Истината за границата е обаче позитивна. Границата е предел и чрез нея нашето съществуване тук и сега е определеност. Ние сме определени, самоопределяме се и с това се само-разпознаваме. Ние сме определени и с това сме сигурни дотолкова, доколкото го позволява потокът на живота. Ние знаем кои сме дотолкова, доколкото знаем своите граници. А можем да ги знаем само ако сме ги възприели. Това възприемане изисква граничен опит. Когато постоянно отбягваме граничния опит, сяпа се блъскаме в невидими бариери. Външни сили разрушават нашата цялост. Граничните усилия са просто неизбежни, за да оцеляваме. Отложеното усилие в един момент става неизбежно и тогава то е по-голямо. Но и избързането може да води до провал. Напорът навън има своето време. Във времето и пространството пулсиращата ни цялост чертае свои мрежи и те са нашите актуални очертания.

Трябва да има поне три типа смъртен опит: опит при равновесие, опит при пробив и опит при пробив навътре. Аз намирам тези типове в следните човешки състояния:

сънуване (блуждаене или насочване в сънищата);

смъртно рискуване (съзнателно въвличане в смъртно-опасно действие);

умиране (съзнание за предсмъртност – нагласа за самоубийство, очакване на екзекуция, смъртоносно болудуване, катастрофа, клинична смърт).

Аз искам да покажа, че както смъртното рискуване, така и умирането (които могат да се прелеят едно в друго), са върхови знания, които ни приближават до истината на живота повече от всичко друго на тази земя. Те са способни да ориентират генерално човека, да го определят трайно, да начертаят траекторията на по-нататъшния му живот.

Опитът на сънуването

Съновиденията са достоверни и безспорни като явление, въпреки че са много спорни в своя статус – въображение или реалност, отсамност или отвъдност, хаос или ред, безсмислие или смисъл. Здравият разум, науката, религията и мистиката поставят съня в особено близко отношение към пределното за човека, в уникална и непризнавана за други състояния аналогия със смъртта.

Безпаметност между будуване и сънуване

Състоянията на съществуването или плановете на реалността: будуване – сън – сънуване, са подредени така, че между будуването и сънуването се оказва сънят без сънища. Съзнанието се потопява в забрава. *Забрава тегне над сънищата, когато се събуждаме. Забрава тегне над будуването, когато избухва съновидението.* Когато сънуваме, ние сме потопени в сънуването и не си даваме сметка за будуването. Ние сме забравили, че има такова състояние. Нашият сънен свят няма граници (което е характерно за всеки свят, в който сме потопени). Когато будуваме, ние много бегло и много трудно си спомняме за сънищата. Съвсем непосредствено след събуждане от силно емоционално съновидение ние помним максимална част от сюжета. Но ние и тогава си даваме сметка, че нещо се губи и въпреки усилията не можем да го възстановим. За ефимерни видения без особено значение.

Между бодърствуването и сънуването лежи празнотата на съня без сънища. Тя прекъсва живата връзка на визията със света. В тази празнота светът е забравен от нашето съзнание, което “изчезва”. (По същия начин при умиране визиите са отделени от света най-вече с чернота). Двата плана или състояния на нашето съществуване – първото и третото – са прекъснати от второто състояние – забравата на съня – онтологически и епистемологически.

Потъването в безсъзнание (небитие) и в забравата е изключително важно. То значи прекъсване, несъизмеримо с тези две фази. Прекъсването в съня без сънища и в забравата е прекъсване без жизнено протичащо, съзнаващо се и запомнящо се време. В съня времето “не тече”. От сън спомени няма. Това прекъсване може да се сравни с липса на сигнал, когато нагласяме трептящия кръг на радиоприемника. Между честотите на две радиостанции лежи “нищото” на шума.

В съновидението образите и ясните емоции винаги изплуват от някакво хаотично блуждаене и “проблясване” на възприятия и емоции. Съновидението е много по-неорганизирано от живота най-вече и това е свидетелство за несъответствието на нашето тяло, в частност мозък, и нашето емпирично ориентирано съзнание, с плана, в който се разиграват сънните сюжети.

Несемантичност

Е ли сънят текст? Значи ли сънят нещо? Символизира ли сънният сюжет някакво психично съдържание? Ако да, защо психичното съдържание (чувство, мисъл) прибъгва до сънищата, за да се изрази? Ако не, защо сънищата подлежат на тълкуване и сякаш казват нещо извън себе си?

В сънищата, в тръпката на риска и мистерията на умирането няма никаква дистанция между битие и знание. Нещата се изпитват. Само непосредственият опит е път към тяхното познание. Едно съновидение, което съществува само в и за ума на сънуващия, не може да се знае иначе, освен като се сънува. Тръпката на риска не може да се познае иначе, освен като се изпита. Умирането е уникално и отново е затворено в съзнанието на умиращия. Всички тези форми на опит представляват разкриване на психично съдържание, което не идва отвън и не може да се наблюдава. Пред нашия поглед го няма.

Там, където няма дистанция между равнища, не може да има означаване и осмисляне. *В сънищата няма семантика, ако искаме да ги вземем такива, каквито са.* В сънния разказ, който е обективизирано видение, изчезнало като видение, можем да търсим всякакви знаци и символи. Но всяка картина, която този разказ събужда вторично в изследвача, тълкувателя или просто слушателя, няма нищо общо с първичната. Това е картина на друго място, в друга психика или интенция. Във феноменологията на сънищата, както изобщо във феноменологията на вътрешния опит, семантиката няма място. Познанието е непосредствено, мълчаливо. То идва заедно със и е в самото битие. То е преживяване, жива мисъл, чувство, образ, действие.

Сънищата не значат, а просто съществуват. Те са самостоятелна реалност. Дишането не значи, а съществува. Смехът не означава, а радва. Играта не символизира, а забавлява.

Семантизирането на сънищата произтича от следните епистемични обстоятелства. Ако сънищата се приемат за реалност сама по себе си, тогава как тази реалност се отнася към света най-вече? Какъв смисъл има тогава разграничаването на истина от илюзия, на “реалност” от “въобразимост”? Какъв смисъл има обикновеното човешко разбиране най-вече, че случващото се насън е за съжаление или за щастие само насън? Щом сънищата са признати за илюзии в сравнение със света най-вече и науката е затвърдила това различие в ранга на несравнимост, тогава какъв смисъл имат те?

Това размишление приближава към разбирането на сънуването и будуването като два плана, неподредени в йерархия. Нито сънуването служи на будуването, нито обратното.

Будуването и сънуването са свързани като проекции на един и същ Аз. Будуването и сънуването са свързани като паралелни на едно и също тяло (тук можем да игнорираме хипотетичното второ тяло). В будуването и сънуването тече една и съща биография. Едни и същи конфликти, проблеми, бариери, страдания, болки, желания, удоволствия намират място в сюжетите, които ни се случват или нещата, които правим.

И сънуването може да придобие семантика спрямо будуването, и будуването може да значи нещо за сънуването. Но тази взаимна семантика е възможна, защото е вторична. Тя не е зададена предварително. Тя е следствие от психичния поток между двата плана. Тук няма символизиране, а психично родство. Летенето насън не символизира ерекцията, нито пък желанието да се освободя. То е просто летене и се преживява от сънуващия като летене, с цялото тържество и уплаха от владенето на земното привличане.

Все пак има *решителна и радикална асиметрия между сънуване и будуване*. Не можем да се нахраним насън. Не можем да любим истински насън (поне донякъде). Не можем насън да променим тялото си така, както наяве. От друга страна обаче, не можем наяве да летим. Не можем наяве да следваме пълно нашите емоции. Не можем наяве да пътуваме по желание. Не можем да имаме докосването на други светове. Насън сме независими от парите, за разлика от наяве.

Рискуване

Рискуването е изначално и безусловно като духа. То е съзнателен волеви акт на въвлечане и излизане от съприкосновение със смъртта. *Когато рискуваме смъртно*, пробиваме хоризонта на нашия жизнен свят навън. Тогава се срещаме със смъртта като болка на превъзможването. Това не е безконтролна вероятност за гибел, а *удържане на висок риск за живота и свалянето му до нула с усилие*. Опасността се превъзможва, препятствието се преодолява. Смъртният риск се изпитва *на ръба на превръщането му в умиране*. Решава се проблем на границата на способностите. *Тази граница се изпитва и познава чрез пределното действие*. Оцеляването се постига чрез отместване на хоризонта. Пробивът се извършва с енергията на жизнената сила. Волята за успех и инстинктът за оцеляване правят невъзможното възможно. При невъзможност за превъзможване ние се оттегляме, за да оцелеем, или умираме. Това битие в риска е тръпнещо и интензивно, пълно с усет и живот. То не може да се сравни с нищо. *Насладата на рискованото приключение е свидетелство за намерена висша точка на битие в истина*.

Рискуването има свои чисти модуси, фази, феноменологична структура. Това разбирам под разгръщане на рискуването. Мистерията на това разгръщане наподобява мистерията на сънуването и умирането. *Рискуването е съзнателно, макар че трудно си даваме сметка защо го правим, както трудно разбираме виденията насън или при умиране*. Съзнанието при рискуване е планиране и организация на едно начинание. Яснота за действията и обективните условия за действие. Отчет за сложността на ситуацията до определена степен. Фокусиране на вниманието. Концентриране на усилието. Но почти няма съзнание за смисъл – за какво правя всичко това.

Склонност

Склонността към рискуване се открива ненадейно. Тя е изявена или скрита строго индивидуално – с различна сила и с различна посока за всеки. Но тя е *универсална* и аз мисля, че всеки човек дълбоко в себе си обича да рискува, както обича свежия и силен живот. *Крайността и усещането, че “животът е един” тласка към интензивно опитване на необхватното разнообразие на жизнени модуси*.

На един етап тази склонност към интензивен живот приема форма на *копнеж по нещо непостигнато*. Ако копнежът е достатъчно силен, той може да *мобилизира волята* и да се превърне в *начин на живот*. Идва момент, когато се заглеждаш с неугасимо стремление към някой остър бял връх и търсиш всеки повод да се приближиш към

събитието изкачване. Същото важи за неограничен брой области на жизнения свят. Същото важи дори и за рискуването в икономиката, в политиката и в други социални области. Но само в известна степен. *Защото в областта на създаденото от човека магията на риска е помрачена от нечистотата на социалните отношения. Природата е истинската арена на рискуването.* Природата предлага на духа своите стихии, а духът ги приема като предизвикателства. Нито едно животно не би тръгнало да се изкачва със смъртен риск просто заради преживяването.

Аз разбирам склонността към смъртно рискуване като най-дълбок и неотстраним човешки стремеж, който прави възможен напредъка на човешкия вид (с всичките му смъртни грехове). Склонността към живот на предела е разбираема за едно същество, което съзнава своята крайност. Склонността към пробиване на границите е естествена за един свят, където всичко е една неописуемо дивна и прекрасна мистерия.

Приемане

Страхът може да се *превъзмогва* в течение на цели дни и седмици, когато в нас *живее и се уплътнява образа* на една сериозна стена и едно силно изкачване. Мислено и в сънищата си го преминаваме отначало докрай с всички известни и предполагаеми препятствия. И често се събуждаме от ужаса на падането. Докато *възпирането* не бъде победено и докато мислено турът не бъде *приет* с плътна представа за препятствията и преценка как ще ги премина с моите способности, аз не съм готов за изкачването. Тогава изкачването ще бъде авантюра, чиито успех зависи от късмета и импровизацията. В този случай емоциите ще са по-интензивни и усилията ще са повече. Във всеки случай е разумно да се остави минимално пространство за изненади. Това дава максимални възможности за превъзможване, защото пести енергия. Вместо силите да се прахосват за предварително познаваеми и предвидими трудности, те могат да се пазят за винаги наличното непредвидимо. Това *приближава до предела*. Изследването на маршрута, когато той е достатъчно екстрем за нас, е решаващо за успеха.

Тонизиране

Ставаш в ранните утринни часове в заспала хижа. Обличаш се заедно със своя партньор. Мълчаливо и методично. И полусъбуденият ти мозък се съпротивлява яростно. Ти си мислиш, че правиш безсмислена глупост, че се самоизтезаваш за нищо. *Изтръгването* от тази съпротива изисква продължителен период на *тонизиране*. Изтръгваш се от бита, от сигурната цялост.

Човек *постоянно излиза от утробата на своя дом, за да поеме пътя си*. Но той *постепенно придобива и радостта на свежото движение по девствения сняг*. Снегът е чист, новонавалял или просто непокътнат. Той хрупти под краката и това е единственият звук. Денят настъпва тържествено бавно. Скалните чуки засияват. Снежните полета са ослепително бели.

Крачките ти отмерват ритъма на глътките въздух. Сърцето тупти като верен и надежден двигател. Тръпнеш като струна, уловил с всяка фибра ритъма на света – планина с къс звездно или синьо небе.

Напрежението на изтръгване е снето. Радостта от предстоящото обаче е съдържана и смесена неразлично с *грижата* за приближаващото пределно усилие. Под стената усещаш отново *заплахата на своята смърт* и могат да се прокраднат мисли за отказ. Тонизирането за тръгването към стената не е достатъчно за тръгването по нея. Тук се иска вътрешно изкачване на по-високо равнище. Мобилизираш се, като си припомняш маршрута. Огледал си го подробно, докато си се движил към стената. Деловитото организиране на свръзката, окачването на инвентара и определянето на реда на изкачването добавя последните завършващи детайли на *готовността* за едно сериозно изкачване, което вече започва. Стягането в гърлото може още да не е отминало. Но то се отстранява от увереното пристъпване към границата. Студът, вилицата или изцъклената

тишина, мрачните гранитни форми – всичко това са белезите на *смъртоносната граница, която е пред теб*. Ти си готов за нея и я *пристъпваш*.

Нагнетяване

Катерейки по гладък отвес, на най-трудното място, което ме *изненадва* (не бих тръгнал, ако знаех за него), аз си представям как след секунда, при следващия опит за изнасяне, онази грапавина там горе вляво няма да ми стигне да се набера и ще полетя надолу. Не мога мислено да премина участъка, без да стигна до откъсването – *не мога мислено да надскоча себе си*, какъвто се зная. Тази трудност надхвърля известните ми изпитани способности. Ако съм неосигурен с въже, ще бъда мъртъв и кървав след няколко разкъсващи удара в каменните издатини под мен и окончателното смазване на дъното. А като водач на свързка, осигурен с въже отдолу, ще “друсна” някъде далеч ниско и почти сигурно ще бъда разкъсан вътре в тялото.

Страх залива и пристяга гърлото. Краката затреперват. Мускулите се вдървяват, напрегнати до пръсване. Спирам в цайтнот и се колебая. *Не мога да откъсна* пръстите си от “сигурното” положение и да ги плъзна нагоре към несигурната грапавина. *А не мога да издържа* и няколко секунди така. Силите ще ме напуснат бързо и шансовете ми ще паднат до нула. Пътят към оцеляването преминава нагоре, през дишащата във врата ми смърт, покрай нея. Сега, в следващата секунда. После ще бъде късно.

Осъзнавам краката и ръцете и свалям напрежението от тях. Превъзможването на страха премахва треперенето. Спокойствието и уверената готовност за следващото движение им придават максималната гъвкавост и сила, която имат в запас. Концентрацията е такава, че *ако в същия миг бъде отрязан един от пръстите ми, аз ще устоя и ще действам*. Такова усилие може да продължи част от секундата, но може и да се проточи. След първия *инфарктен пасаж* може да следва втори.

Търпението е другото лице на фокусирането. Другият тип приемане на другия тип смъртен риск. Намираш се на голяма надморска височина, в снежна пещера, или висиш в хамак на стена, имаш малко храна, дори за която нямаш апетит поради малкото кислород, гади ти се, боли те глава и си изтощен невероятно. Скочан си от студ в мократа екипировка, мръзнеш и се опитваш да сгръбваш чезнещите ръце и крака, разтривайки ги и удрайки ги с пикела. Говориш си сам, за да отпъдиш съня, за който крещи тялото ти, но който може да те изпрати в небитието. Тогава остава само *усилието на пасивното устояване, или просто чакането*. Правиш неизбежния чай или супа, от които трябва да поглъщаш няколко литра на ден, а това значи толкова по десет пъти да излизаш навън и да гребеш сняг, за да го разтопиш на пламъка на свършващия бензин или газ.

Ти си пленник на стихията, на хаоса, на онази изцъклена вечност, която нехае за човешката съдба и може да смачка без да забележи крехкото същество, което се домогва до тайните ѝ. Затова е глупава и кощунствена думата “покорявам”, употребена за този вид постижение. Успехът е усилие и шанс за изтръгване, дар от вечността, заслужен със сила, но и изтръгнат с късмет. Защото нашите сили са физически несравними с тези на планината.

Чувстваш се като в гроб, засипван отвън от неумолимия сняг. *Но се чувстваш като войн* – стегнат, екипиран и фокусиран. Утре, вдругиден или след това ще излезеш оттук и трябва да можеш да слезеш жив и здрав долу, където могат да ти помогнат. Или, ако имаш сили, да се опиташ да стигнеш върха. В дългите часове на безсъние страхът те залива на талази. Това не е острият като кама страх, който те пронизва на отвеса и задвижва филмовата лента в мозъка ти с кадрите на твоето разкъсване долу. Това е бавният филм на бавното погребване тук, в тази дупка, на страшното заспиване завинаги, за което разказват, че било приятно като брега на амазонките.

Ти трябва *да се завържеш за мачтата на своя разум*, като Одисей, и да чакаш понякога без да заспиваш цели денонощия при цялото неопикуемо изтощение. Трябва да разтриваш методично събутите си побелели безчувствени крака, и да ги държиш живи.

Трябва да говориш, ако има на кого, или на самия себе си. Трябва да мислиш за вариантите утре, за храната, за примуса, за горивото, за времето навън и за пътя надолу или нагоре. За евентуалния знак, който да дадеш, и за евентуалните спасителни действия.

Страх и радост (тръпка на раждането)

Раздвижваш се. Правиш неизбежното плъзване на ръката. Вече си “скочил в пропастта”. Закрепваш се на лявата ръка, на върховете на пръстите. Добре. После преместваш левия си крак наляво и го запъваш в малка вдлъбнатина. Така. Тогава отлепваш дясната ръка от захвата и я плъзваш наляво и нагоре. От тази позиция можеш да стигнеш по-дълбок “джоб”. Сърцето бие до пръсване. Но мускулите са стегнати и гъвкави. Много добре. Бързо се набираш и се изнасяш над пасажа с две стъпки на триене със запънати в отвеса крака и със силно свиване на дясната си ръка. У-ха. Лявата ръка е свободна да напусне почти невъзможната си опора и да потърси друга опора по-нагоре. След пет метра, вече на по-сигурно място, поемаш дъх. *Изпълва те ликуването на преминалия покрай нищото. Чувстваш се като новороден.* Обърнете внимание на това сравнение. Раждането е символ и еманация на *пробива*. *А пробивът на черупката е смисълът на рискуването.*

Узнаваш нова територия. Това не е просто нов тур, а нова страница в саморазкриването. По-високата категория трудност е по-широк хоризонт. Това е нова порция власт над хаотичните смъртни сили. Изпитваш *тръпката на радостта*. Наслаждаваш се на магията на катеренето.

Или: Най-после нощта или нощите свършват. Слънцето е изгряло, жив си и си готов за действие. Вместо надолу можеш да решиш *да продължиш нагоре, окрилен от живота* и приятелите, които са те настигнали или намерили. Можеш да продължиш с тях до пълното си изтощение. Или да спреш на своята граница и да кажеш, че си стигнал върха си този път. Защото някои от онези, които ще стигнат физическия връх, не си дават сметка какво ти вече си изкачил.

Тук чувството за ново раждане или за “втори живот” е свидетелство за феноменалния смисъл на пробива на силите на живота срещу смъртта. Висш израз на този пробив е *раждането, което бележи началото на всеки нов живот*.

Лекото перфектно изкачване или успешният финал свалят напрежението. Радостта е опияняваща. Тя лесно преминава в еуфория. А еуфорията потапя в забрава и свежда рискуването до *сляпо носене в риск*. От друга страна, пределната концентрация може да се смути от изненадващо препятствие, от извънредно голямо непредвидено натоварване. Тогава тонусът лесно се разпада и рискуването отново се свежда до *сляпо носене в риск*.

Еуфория и изнемога (тръпка на смъртта)

Рискуването става умиране, когато взните на стълкновението неусетно се наклонят към страната на смъртта и тя започне да доминира. Пред лицето на трудността и дори на смъртния риск ние неусетно се *разхлабваме*, ако всичко върви много добре. Това става и всеки път, когато усещаме, че *не можем* да направим следващата стъпка. Тогава през главата прелетяват представи за падане, разбиване, вледеняване или окончателно заспиване.

Когато радостта от лекото или майсторското изкачване вземе връх и замъгли разчета на всяка стъпка и захват, ние сме в плен на еуфорията. А еуфорията е тръпка на смъртта, защото в еуфорията изчезва разчетът. Изчезва не ужасът, паниката, неконтролирания страх – изчезва предпазливостта, концентрацията, сметката за опасните следствия от всяко движение. Тогава рискът се увеличава невидимо за нашето внимание и смъртта може наистина да ни изненада. Факт е, че еуфорията в планината е довела до много смърти. Еуфорията или просто загубата на тонуса и адекватната концентрация, които обикновено овладяват *слизането*, стават причина за множеството трагедии в планината.

*Еуфорията прилича на опиянението или на дрогирането. Човек губи контрол над себе си в една чисто емоционална реалност. Той потъва в забрава или безпаметство за истинските сили, които изграждат ситуацията. Не забелязва опасността. Неговото поведение вече не е овладяното рискуване, а е просто сляпото носене към смъртта. Това е опасната тръпка на смъртта и ти умираш. Само шансът или стрясването и мобилизацията те спасяват. От еуфорията, в която неусетно преминава неописуемата радост на успешното изкачване, е *нужно изтръгване така, както е нужно изтръгване от топлия уют*. Тонусът отново трябва да се върне в границите на стабилната концентрация.*

Тръпката на смъртта може да се появи независимо от еуфорията. Тя може да дойде с *изнемогата*. Понякога чувстваш, че си дотук, а трябва да се продължи – иначе следва падане или оставане в прегръдките на планината. Тогава някакси изтръгваш непознати сили от себе си или просто отпадаш и умираш. *Изнемогата е духовен, а не телесен феномен*. Изнемогата идва, когато духът ти бъде изненадан с препятствие, което не е познато. Изнемогата е знак за неподготвеност. Ти не знаеш целия маршрут. Подлъган си. Не си психически преминал това, което ти предстои. Ти *не си предприел изкачването, а просто си се хвърлил в него* и сега в ход се опитваш да го овладяваш.

Познатото или поне предвидяно препятствие се посреща с резерв от сили поради мобилизация. Но появата на свръхвисока категория на трудност пред очите ти те скована. Или може да се случи да се изкачваш продължително по склона на някой връх и много пъти да мислиш, че си пред края. А всеки път пред теб се открива още и още разстояние. Тогава си в критична фаза и отиваш към изнемога. Изнервяш се. Духът ти отпада. Мобилизацията отслабва. Концентрацията пада. Фокусиранката се разваля. Ти усещаш тежестта и усилието многократно увеличени. Пред самия край *просто се влачиш в безсилие и безпомощност*. В растежа на изнемогата можеш да стигнеш до дъното на нищожеството си. И това е твоят предел. Целостта ти е накърнена. Оцеляването ти е под въпрос. Твоята жизнена сила губи инициативата.

Тогава се люшкаташ между отчаянието и надеждата, между ужаса и очакването на края. Тогава изтръгваш последните капки сила и порции воля. Тогава се предаваш и губиш достойнство. Оцеляването може да се окаже безпроблемно, но трудната стена или трудното връщане са немислими без ново мобилизиране. Иначе оставаш тук завинаги.

Умиране

Умирането не е смърт (мир), а е *процес* или *акт* на постигане на смърт (мир) – в нашия и не само в нашия език са известни изразите “почина”, “почива в мир”. По същия начин *сънуването* не е просто сън, а *процес* или *акт* на преживяване насън пред зора ни. По същия начин *рисуването* не е просто риск, а *процес* или *акт* на въвлечане, битуване и излизане от риск. Умирането, както сънуването и рисуването, *може да бъде овладяно от волята* и най-често е осветено от съзнанието процес.

Свидетелства

В съчиненията на трудно обозримо множество писатели и мислители на Изтока и Запада, на Античността, Средновековието и Новото време се срещат разкази за умиране, в които се набляга на *светлина* и *отвъдни същества*. *Визиите на Запада за смъртта са представени в историческото си разгръщане в книгата на Филип Ариес “Човекът пред лицето на смъртта” (Philippe Aries. L’homme devant la mort).*

Извън тялото

Ще опиша най-странното събитие в моя живот. Решавам се на това, защото то е в корена на моето търсене. Значението му не е само лично. Защото това е достоверен опит на едно човешко същество.

Това събитие на прага на смъртта е известно в медицината като “клинична смърт”. То е изследвано. Клиничната смърт в медицината е онова състояние, при което сърдечната дейност е прекратена, дишането е спряло и няма медицински (клинични) данни за живот. Електроенцефалограмата може също да не показва мозъчна активност. Това усилва свидетелствата за клинична смърт. Състоянието, при което връщането е невъзможно, е наречено биологична смърт, за разлика от клиничната, от която реанимацията е възможна.

С мен се случи в травматологично отделение през късната есен на 1991 където попаднах след тежка планинска злополука със счупване на глезен и гръбначен прешлен. Болките ме бяха лишили от сън, а залежаването – от апетит. Наложих се втора операция за корекция, която се оказа много мъчителна за вече дестабилизираното ми сърце. За две седмици бях свалил към петнадесет килограма и приличах на лагерник.

Една вечер след втората операция реших да опитам да стана и да се разходя по коридора. Тъкмо щях да опитам най-сетне донесените за мен назаем патерици. На десния ми крак стърчеше барабановиден апарат – външен фиксатор – една система от кръстосващи се спици, които пронизват счупените парчета кост и ги “събират”. Те се затягат отвън на пръстени, съединени с шпилки като барабан. Около гръдния кош бях пристегнат с корсет – едно съчетание на ремъци, пластмасови пластини и метални шини. Слагах го всеки път, когато се изправях седнал или прав, заради счупения прешлен.

Станах предпазливо. Главата ми се завъртя. Изчаках седнал и дишах дълбоко. Не ми стана много по-добре. Изправих се по таблата на леглото и взех патериците. Прегърбих се заради техния малък размер. Кръстът ме болеше много. Подпирах се приведен на ниските патерици и напредвах бавно към изхода на огромната болнична стая, в която бях настанен с още седем души. Главата ми бушуваше. Пред очите ми причерняваше. Отдавах го на дългото залежаване и отпадналост. Надявах се да ми мине. Отворих вратата със сложна маневра и излязох в коридора. Срещу мен бяха разположени масите на столовата. На една от тях седеше дежурното каре за белот с редовните зрители наоколо.

Стоях пред вратата секунда-две, приемайки поздравления за “ходенето”. Хич не бях добре. Поисках да си сменя патериците с по-високи. Един от наблюдателите на играта ми подаде такива. Освободих моите, застанал на левия си крак, който също бе пострадал от тежко изкълчване и сега бе силно болезнен. Опитвах се да наглася чуждите патерици и тогава усетих, че губя равновесие. Нямах сили да се задържа. Кракът ми омекна и се залюлях. Прониза ме ужаса на разбиването в мозайката и почти усетих как гръбнакът ми се чупи като клечка. Въртяха ми се черни и червени кръгове пред очите. Останалите се бяха вцепенили. Подалият патериците бе с оперирана ръка и не можеше да ме удържи. За последно мярнах лекар и сестра, забързани отясно по коридора насам. Тогава се треснах в цял ръст назад.

Камшичният удар на болката бе по-силен от преди две седмици, при натрошаването на крака и кръста. Фиксаторът издрънча на мозайката и реших, че кракът е отново счупен. Не смеех да мисля за кръста, който бе само една огромна пулсираща болка. Усещах, че животът ми изтича.

Към мен тичаха лекар и две сестри. Сложиха ме на дървен стол, подаден от играещите. Наобиколиха ме и ме плискаха с вода. Дишах с последно усилие на волята – дълбоко и бавно. Бях в изострено съзнание и се напругах, за да се съвзема. И като че ли успявах. Чувствах се само ужасно слаб и разтрошен и помолих да ме закарат до леглото ми. Помня, че ме сложиха на седяща количка и ме вкарваха в стаята...

После чух ясно: “Кръвно трийсет и пет” и “Кръвното му е практически нула”. Осъзнах се в устремно носене в черна празнота. Отнасяше ме неизвестна сила някъде назад от самия мен, като бездънно пропадане в нищото. Като всмукване от вакуум. Съзнавах пропадането (или издигането) в някакво учудване и “безпаметство” (липса на обхват и координатна точка за осъзнаване на времето). Това нямаше нищо общо с унасянето в сън, нито с припадъка, в който всичко бе изчезнало преди фаталната чута от мен фраза.

Съпровождаше ме силен хаотичен шум. Свързвах го смътно с човешка глъч, сякаш панически “разговор” около леглото ми за моето “изпускане”. Но глъчта бе нечленоразделна и не бих могъл да я уподобя на реч. Изливаше се като неударим поток в абсолютната чернота.

Следващото е врязано незаличимо в паметта ми. Един осветен “пиедестал”, “тераса” или огромно легло с решетъчна табла. Цялата тази арена виси в черното. Тя е осветена или по-точно свети с мека бяло-жълта светлина. Жива светлина.

Край “колоните” или “решетката” има същества. Невидими или невидени от мен, те ми “говорят” оживено. Аз искам нещо от тях (паметта ми не пази тези думи). Врязано е в мен чувството за въпрос и отговор, за молба и отказ. Питам и умолявам, получавам отговор – отказ. После светлината ме облива като затрогваща и покъртителна яснота. Няма страх и болка. Има само изумление и сладка тъга.

Скоро съм цял в светлината и обожавам това, което се случва, без да го разбирам. И тогава в някакво “безвремие” или неопределено дълъг миг се заизнизват чудновати и все пак много познати сцени. Видението е съпроводено от невероятно силни чувства на незавършеност, неразбраност и нужда от продължение. Виденията и чувствата се сменят като линии на подвижен спектър, но сякаш композират или изпълняват симфонията на моя живот...

Нямам спомен за връщане, но се усещам легнал в леглото си. Около мен стоят поне пет души болничен персонал. Те ме гледат напрегнато и после с облекчение. Усетил съм удар по гърдите и сега една особено усърдна медицинска сестра се навежда над мен усмихната: “Как си?”

Определено добре съм. Никога в тази болница преди това не съм се чувствал така бодър и пълен със сили. Физически наистина съм отпаднал. Но главата ми е изключително ясна и ведра. Имам усещането, че съм се събудил след дълъг здрав сън – нещо, което не зная от месец, да не говорим за последните две седмици.

Когато пипвам лицето си, то е мокро. Усмивам се широко и питам:

– Какво стана? Аз май сънувах нещо. Бях някъде другаде!?

– Какво сънува? – припряно ме попита сестрата. В същия миг от паметта ми сякаш гъба изличава подробностите, които съм или си мисля, че съм запомнил. *Сякаш всичко ми е ясно и когато отварям уста да го изрека, то излетява. Стопява се в липса на думи.* Не ми е ясно дали изобщо съм запомнил думите и подробностите от видението. Но съм сигурен, че опитът да ги изкажа включва реле, което заличава важна част от информацията.

– Чернилка – отговарям. – После светъл подиум. И същества, които ми говореха (“Щрак!” – и изключвам) ... Аз исках нещо, а те ми отказваха.

Не ми се иска да разказвам. В този момент поисках да не разказвам никога за това. Усещам, че сам руша нещо в себе си с разказването. Нещо пречи. Сякаш казаните от мен думи заглушават нещо и ми пречат да се вслушвам в себе си. Дори наум изречени, те не са на място. Те са отчайващо неточни (както и тези тук).

После същата медицинска сестра, изкарала дълги години в сърдечно-съдово отделение, ми казва, че още с полагането на леглото съм *спрял да дишам, кръвното ми е паднало до практическа нула. Изритал съм точно като умиращ и съм подбелил очи.* Не си спомням никакви мъки след падането и опита да се свестя на коридора. Конвулсиите не са били израз на болка, а явно само рефлекторни движения. Сестрата любопитства да сравни видението с други случаи, за един от които ми разказа. Една възрастна жена в същото състояние имала подобни видения.

Тогава решавам, че ще се опитам да разбера какво се е случило с мен. Зная, че това е уникален опит и го възприемам малко мистично като знак. Във всеки случай имам воля да разбера и да живея вкопчен в това разбиране.

Сюжет на умирането

Американският лекар и философ д-р Реймънд Мууди (Raymond Moody) спечели световна известност с изследванията си върху състоянията близо до смъртта в трите книги: “Живот след живота – “Life After Life”, 1975, “Рефлексии върху Живот след живота” – “Reflections on Life After Life” и “Светлината отвъд” – “The Light Beyond”, 1988. Мууди пръв описва методично фазите на опита близо до смъртта. Той обособява следните моменти на сюжета на умиране: *неизразимост, усещане на мир и покой, шум, тъмен тунел, вълн от тялото, среща с други, светещо същество, картини от миналото, граница или предел, връщане.*

Реймънд Мууди маркира следните общи черти на свидетелствата на интервюираните:

“1. Въпреки поразителното сходство между отделните разкази, нито два от тях не бяха съвършено идентични (макар че някои твърде се приближаваха към това).

2. Аз не срещнах нито един човек, в разказа на който присъстват всички до един елементи на обобщения опит. Голямо мнозинство съобщаваха за болшинството от тях, примерно осем или повече от петнадесетте, (а някои споменават за двадесет).

3. Нямаше нито един елемент от обобщения опит, който да се среща в разказите на абсолютно всички. Въпреки това някои от тези елементи бяха почти универсални.

4. В моя обобщен модел няма нито един елемент, който се среща само в един разказ. Всеки бе открит в много независими съобщения.

5. Редът, в който умиращият човек преминава различни етапи, кратко изброени по-горе, може да се отличава от онзи, който е даден в моя “теоретичен модел”. Например, различни хора разказват, че те са видяли “светещо същество” преди или едновременно с напускането на своето физическо тяло, а не така, както това е дадено в модела, т. е. известно време след това. Обаче редът, в който етапите са приведени в модела, се явява много типичен и големите отклонения от него са редки.

6. Доколко далеч отива умиращият в преминаването на етапите на хипотетичната пълна последователност от събития, зависи от това, действително ли той е бил в състояние на клинична смърт и ако да, то колко дълго е траяло това състояние...

7. Няколко човека, с които беседвах, са били признати за умрели, реанимирани и в своя разказ не споменаваха за нито един от тези елементи. Фактически, те казваха, че не могат въобще нищо да си спомнят за своята “смърт”.

8. Необходимо е да се подчертае, че аз пиша за съобщения, отчети и разкази, които хората ми съобщаваха устно по време на беседи. ”...

Няколко лекари ми казаха, че те просто не са в състояние да разберат, по какъв начин пациентите, които не са имали никакви медицински знания, са могли така детайлно и правилно да опишат процедурата на реанимация, докато лекарите, провеждали реанимацията, със сигурност са знаели, че пациентите са мъртви.

В няколко случая пациентите ми разказваха за това, с какво изумление са посрещали лекарите и други хора техните разкази за това, какво е ставало наоколо, докато те са били “мъртви”. Така например, едно момиче разказваше, че докато тя е била мъртва и се е намирала вълн от своето тяло, тя е преминала в друга стая, където е видяла своята по-голяма сестра, която плакала и шепнела: “О, Кети, моля те, не умирай!” По-късно, нейната сестра била крайно удивена, когато Кети ѝ разказвала, къде я видяла и какво тя е казвала в този момент. ”²

В книгата си “*Лицата на смъртта*” (издателство “Просвета”, в момента под печат) аз съм цитирал откъси от разкази за умиране в първата книга на Мууди и съм ги сравнил с моя опит, който също е приведен сбито. Съвпаденията между “основния сюжет” и моите видения са повече от разликите.

Кенет Ринг продължава изследванията на Реймънд Мууди върху предсмъртния опит (*Near-Death Experience, NDE*). Той въвежда и понятието “*Core Experience*” за да означаи онзи базов сюжет, който извлича Мууди от многобройните разкази за умиране.

Неговото изследване е психологическо и заключенията му се базират върху статистическа обработка. Изследваната съвкупност от 170 преживели предсмъртен опит, разбира се, не е така голяма, за да обезпечи статистическа представителност. За сметка на това Джордж Галъп младши в макроизследване намира, че осем милиона в Съединените Щати са имали предсмъртен опит. Реймънд Мууди в третата си книга привежда резултатите на Галъп:

Процент От анкетираните	елемент
26 %	Вън от тялото
23	Ясно визуално възприятие
17	Доловими звуци или шумове
32	Чувства на мир и безболезненост
14	Светлинни феномени
32	Панорама на живота
32	Пребиваване в друг свят
23	Среща с други същества
9	Тъмен тунел
6	Предсказване “4

Забележителна честота, която говори сама за себе си. Изследванията на Кенет Ринг потвърждават основните заключения на Мууди за излизането извън тялото, за светлината, за шума и преценката на живота. Нормално е по-голямата част от анкетираните да са преживявали първите фази на смъртния опит, а по-малка – последните. Защото прекратяването на предсмъртното състояние става на различни фази. Така че честотата на съобщените елементи на предсмъртния опит може дори да се вземе като обосноваване на правилния ред, в който те се явяват. И така, процентите на потвърдени преживявания на елементи на предсмъртния базов опит се подреждат по следния начин:

Процент от анкетираните	Елемент на опита
60 %	Мир
37 %	Отделяне от тялото
23 %	Влизане в тъмнина
16 %	Виждане светлина
10%	Влизане в светлината

Тези разкази образуват кохерентен модел, който може да се нарече “*базисен танатомиметичен разказ*”. *Мирът* и чувството за *благост* са доминиращ афективен фон на предсмъртния опит. (В славянските и много други езици думата *умиране* има корена “мир”. За умрелия се казва още, че “почива в мир”). *Болката е безкрайно далеч. Няма страх, а изумление. Има непозната на Земята радост.* Само 4, 7 % от разказите за такива преживявания – 170, са негативни. Умирането не е “пътуване към ада”. Отделянето от тялото е второ по честота като елемент на базисния разказ. 16 % ясно се виждат вън от тялото. За разлика от свитдетелствата на Мууди Ринг намира само при два случая възприятие на “второ тяло”. *Навлизането в тъмнина* е интерпретирано от мнозинството разказващи като преход между този свят и отвъд. Чернотата не е нищо и не е безпаметност. Това е *липса на измерения, на очертания, на светлина, на свят*. После идва визията на светлината. Тя е забележителна реалност и “феноменологично, ако не онтологично, тя се взема в значението на край на опита на умирането и начало на нов живот.”

Някои разказват, че влизат в светлината. Там те изпитват необикновени “физични” реалности, които не напомнят с нищо нашия свят. Умрели роднини се появяват и говорят с

умирация. Прекрасни образи съпътстват това потапяне. Следващ момент е “равносметката”. Според Кенет Ринг това е просто серия видения от изминалия до момента живот .

Какво представлява опитът близо до смъртта? Какво представлява предсмъртния опит? Интервюираните от Кенет Ринг са единодушни, че това не е сън и *не е подобно на съновидение*. В момента на смъртта едва ли някой жив човек би имал нужното за сънуване дълбоко отпускане. Според 94,7 % смъртният опит “не прилича на съновидение.”⁷ “Много, много различно от сън, много реално” е типичен отговор. Същото се отнася за халюцинаторната интерпретация. Забележително е, че мисловните процеси са ясни, очертани, силни. Няма го безпокойството и умът е бистър. 62 % предават състоянието си по време на предсмъртен опит, след първите фази, като рационално, съзнателно, бдящо. Сензорните процеси са също ясни и определени. Зрителните и слуховите усещания са остри, ясни, прецизни. Това е особено подчертавано от позицията въвн от тялото. “Аз чувах гласа. Той беше мъжки. Гласът бе почти като от мегафон. Много ясен”; “Аз можех да виждам много ясно, да, да. Аз го разпознах като мое тяло”.

Тялото, времето и пространството “просто изчезват”. Те не са вече значими конструкции. Радикално се трансформират. Има двойно съзнание за два паралелни плана: “физичната сцена” на реанимирането от лекарския екип и “другата реалност” на светлината и присъстващите близки.

Оказва се според Кенет Ринг, че начинът на умирање – болест, катастрофа или самоубийство – няма съществено значение. Формата на основния разказ е постоянна. Само честотата е различна. Катастрофите причиняват по-често “панорама на живота”. Като цяло, преживелите предсмъртни видения стават по-религиозни, отколкото са били преди това. Страхът от смъртта “намалява” или “изчезва” според 80% от преживелите предсмъртни видения, докато за 71% от непреживелите ги нараства . Само 4% от преживелите визии смятат, че смъртта е аниhilация, 35% – че е “нещо отвъд”, 29 % – преход и ново начало, 37% я определят като “мир и красота”. Само 2% вярват в рая и ада, а 24 % – в прераждането.⁸

Парапсихологично обяснение

Кенет Ринг предлага *парапсихологично-холографично обяснение* на феномена NDE. Той гледа на парапсихологичното обяснение като на принудително излизане извън рамките на (конвенционалната) наука. То има ограничения:

1. Слаба емпирична база. Трудност на парапсихологичното наблюдение и експеримент.

2. Парапсихологичните понятия *телепатия, ясновидство, предсказание, психокинеза* са неприемливи за научната общност. Не могат да влязат в преобладаващата научна парадигма (Томас Кун) , в “нормалната наука”. Но в квантовата физика също има такива понятия – *кварк, тахион*. В самата наука – неврофизиология, психология, се използват също така понятия за ненаблюдаеми същности: *съзнание, несъзнато*.

3. Трудно се установяват научни процедури за определяне съществуването и ефектите от определени парапсихологични феномени.

4. Парапсихологичната рамка не е напълно подходяща за всички аспекти на смъртния опит. Затова се добавя и холографската теория. Така се получават 2 компонента на обяснението.

Базисният разказ се разпределя в три фази: 1. Мир и покой въвн от тялото. 2. Тунел и светлина. 3. Светът на светлината.

Опитът наистина протича въвн от тялото. Когато човек е близо до задаващата се смърт, реално е отделянето от “нещо” – от физичното тяло. Това, което се отделя, отива към възприемане на явления въвн от пространство-времевите координати на обикновената сетивна реалност.

Какво се цепи от физическото тяло в момента на идващата смърт? Има две възможности: *съзнанието* или *второто тяло* от някакъв вид. Или съзнанието променя мястото си от физическото тяло към “двойника”. Ако предположим, че само съзнанието излиза от тялото, тогава всички атрибути на основния разказ идват на място. Щом съзнанието е вече вън от тялото, индивидът е изведнъж свободен от всички телесно базирани сетивни данни, то съществува като безтелесно съзнание или съзнание без тяло. Мирът, лекотата, безболезнеността, спокойствието са свобода от телесни възприятия. Тези чувства са афективен съпровод на състоянието вън от тялото.

Кенет Ринг съобщава и анализира ред други изследвания. Крокъл (Crookal) събира и изучава хиляди случаи на извънтелесен опит от цял свят. Чарлз Тарт (Tart) прави лабораторни изследвания. Хърбърт Грийн (Green) – журналист – събира такива истории. Робърт Монро (Monroe) разказва за своите експерименти вън от тялото (за тях става дума в тази книга – бел. авт.). Правят опити също Silvan Muldoon, Hereward Carrington, Oliver Fox, Урам, Vincent Turvey. Интерпретациите варират. Според подробните описания на Green ефектите и свойствата на извънтелесния опит (ectomatic state – Green), са същите както при смъртния опит.

Най-забележителният ефект е *автоскопията* – човек отстрани вижда своето тяло. Обикновено гледната точка е таван или ъгъл на таван. Понякога според Грийн изследваният съобщава, че неговата сензорна активност е нараснала в екссоматично състояние. Много изследвани коментират “яркостта” или “живостта” на цветовете в екссоматично състояние. Описанията на наблюдаваното в екссоматично състояние се потвърждават от независими описания. Изследваният обикновено отчита, че интелектуалните способности не отслабват във въпросното състояние. Екссоматичното състояние протича на фона на естественост, пълнота, реалност, свобода, виталност. Близко 10 % съобщават за екзалтация. Изследваните съобщават, че не са загрижени, уплашени или разтревожени, а по-скоро спокойни, отпуснати или индеферентни.

Тези паралели между описанието на Грийн и описанията на преживели смъртен опит свидетелстват в полза на хипотезата за реално излизане вън от тялото.

Според Тарт ефектът от ООВЕ (out-of-body-experience) е изключителен. Той цитира един от свидетелите: “Аз повече не вярвам в оживяването след смъртта, защото аз *знам*, че моето съзнание ще преживее смъртта, защото аз *изпитах* моето съзнание вън от моето физическо тяло.” Според Тарт личността, преживяла опит вън от тялото, във всички случаи е убедена, че това е “реален” опит, а не някакъв вид видение или халюцинация.

Двойникът, второто тяло или “духовното тяло” (Мууди, Кюблер-Рос), е отричано от интервюираните в опита на Ринг. В полза на “двойника” са поразителни свидетелства на други култури. В 19 век мисионери съобщават за вярванията на о. Таити: Душата излиза от тялото, бавно и постепенно се обединява с бог, от който е еманирала... Субстанция, взела човешка форма, излиза от главата на тялото. Малко след като човешкото тяло умира, от главата излиза пара, свързана с тялото с нишка. Ефирното тяло расте докато стигне размерите и формата на физическото. Нишката се скъсва и тогава формата отплава далеч, ставайки невидима за хората. А ето един разказ на Естел Робъртс: “Аз видях неговия дух да напуска тялото му. Той възникна от главата му и постепенно се оформи като точно повторение на неговото земно тяло. Свързано бе с него с нишка. Нишката се скъса и духовната форма отлетя настрана”. Разбира се, има много други, анекдотични данни. Има дори данни за фотографии на астралното тяло. Но те нямат място тук.

Обективна реалност ли е “второто тяло” или “мисловна форма” – въпросът остава открит. Но вън от контекста на делението обективно – субективно, във феноменологията, реалността на преживяното не е съмнителна. Съмнителна е само интерпретацията.

Ричард Ходжсън (Hodgson) и Ф. В. Майерс (Myers) в “Human Personality and Its Survival of Bodily Death” (“Човешката личност и надживяването на телесната смърт”), издадена от Британското Общество за Психологични Изследвания, съобщава: “Аз бях прекарал 4 часа без пулс или осезаемо сърцебиене, както ми събщи д-р Рейнс. През това

време аз отново дойдох в съзнание и открих, че съм все още в тялото, но тялото ми и аз вече нямахме интерес един към друг. Придвижих се през тялото си и излязох през главата. Летях нагоре и надолу. Откъснах се и отидох към тавана, разширих се до размерите на човек. Като се обърнах, се допрях до рамото на един от двамата господи, които бяха до вратата. Неговата ръка мина през моята без съпротива, без болка. Погледнах бързо лицето му, за да видя дали усеща контакта, но той не даде никакъв знак в този смисъл. Видях моето мъртво тяло...

Без усилие очите ми се отвориха. Схващайки, че съм в тялото си, аз казах: “Какво се случи с мен? Трябва ли да умирам отново?”

Това е случай на извънредно дълга клинична смърт.

Подобни са свръхинтересните свидетелства на Чарлз Хамптън в “Преходът, наричан смърт” от 1943 г. Той също съобщава за второ тяло, свързано с основното със сребърна нишка.

“За мен, достатъчно е да се постулира, че има отделяне. Точно как то става е проблем, който трябва да оставя на учени надарени с по-силно въображение и по-голяма дързост от мен.”

Сега Кенет Ринг преминава към *холографската* страна на обяснението. Според Карл Прибрам (Pribram) мозъкът функционира холографски чрез математично анализиране на интерференцията на вълнови модели и така се получават видимите обекти. Самата “първична реалност” е композирана само от честоти на вълни. Различни честоти от мозъка отговарят на различни честоти от външната реалност. Мозъкът действа като честотен анализатор, разлага сложните честотни модели на техните компоненти. Така те се превръщат в познатия сетивен свят чрез процес аналогичен на илюминацията на един интерферентен модел от лазерен лъч.

Според Прибрам в реалността от честоти няма място и време. Всичко се случва наведнъж, синхронно. Този начин на виждане Прибрам отнася към мистиката или източната философия.

Кенет Ринг обобщава, че смъртният опит е тип мистичен опит, който въвежда отделения от тялото в “холографската област”. В това *състояние на съзнанието* съществува *нов ред на реалността*, за който човек става сензитивен. В този ред времето и пространството губят конвенционалното си значение. Значи актът на умирање е скок на съзнанието от обикновения свят на явленията към света на чистите честоти. Съзнанието функционира холографски (налага се да приемем, че това е възможно без мозъка), за да интерпретира тези честоти като обекти.

Движението в тъмен тунел (чернота) е *изтичането на жизнената енергия* през “нишката” към “холографското измерение”. Съзнанието се пренагласява от един план на реалността към друг. Това обикновено се усеща като устремно движение. При това усещането е характерно само за първото изживяване на подобен опит. За често “пътуващите” този тунелен феномен отсъства. Пропастта във времето и пространството се възприема като движение през черно пространство. Това, което наистина се движи, е съзнанието или умът без тяло.

Светлината е възприятие на сензитивния свят на равнището, на което преминаваме. Извънземният блясък и неземната красота са белези на отвъдното както според източната мистика, така и според западните езотерични учения. Светлината може да е степен на честота в четвъртото измерение. Реймънд Мууди говори за “същество от светлина”. Това е спекулативен скок. Можем да предположим, че личността се слива с тотален дух, от който е била отделена в земния живот. Вероятно всяка личност е невидимо свързана с по-широка психична (self) структура, от която тя е част. Индивидуалната личност е като дете, което, когато порасте, напълно забравя своята майка и не може да я разпознае, когато я срещне по-късно. Наистина светлината е пълна с любов и безусловно приемаща като всеопрощаваща майка, но така чужда на индивидуалното съзнание, че се възприема като отделена от Аз-а.

Златната светлина е рефлексия на собствената наследена божествена природа и символизира по-висш дух. Той има пълно познание за индивидуалната личност, за миналото и бъдещето. Може да “прожектира” ревю -(панорама) на живота един типичен холографски феномен. Тази панорама според преживелите смъртен опит протича някак наведнъж, синхронно, както холографските “събития” според Прибрам. По-висшият селф е Творецът, Бог.

Светът от светлина. Какъв е този свят? Това е друга честотна област, друг свят на явленията (физичният свят също е холографски). Какво съответства на илюминацията от лазер, която очертава холографските образи? Самият ум е “лазерът”. Той се наглася на определена честота, както и неговият мозък. Според Джон Екълз умът работи чрез мозъка, но не е сводим до мозъчна функция. Умът е безсмъртен за разлика от мозъка.

Светът от светлина е умствено сътворен свят, моделиран от взаимодействието на мисловни модели. Този свят е реален като физическия свят.

Промяна след връщането

В разказите на преживелите смъртен опит отчетливо присъства преценка и промяна на живота в мащаба на познаване на смъртта. Тя се състои в следното:

1. Влияние върху живота.

“Всичко, което знаех, беше усещането, че съм някак си съзрял за една нощ, след като това се случи, защото това ми откри цял нов свят, за съществуването на който аз даже не подозирах. Аз мислех: “Колко много би следвало да узная”. С други думи, – има нещо повече в живота, отколкото футбол и танци в петък вечер. И за мен много важно стана да зная това, за което по-рано даже не подозирах. Аз започнах да мисля: “Къде е границата за човека и за неговото съзнание? Станалото с мен ми откри цял нов свят”.

“От момента, когато това се случи, аз винаги мисля за това, какво направих с моя живот и какво трябва да правя с него. Моя минал живот – аз бях удовлетворен от него. Аз не мислех, че на света му трябва нещо от мен, тъй като всъщност правех това, което ми се искаше и така, както ми се искаше: и аз още живея и мога да правя още нещо. Но след като умирах, всичко наоколо се промени, веднага след този опит. Аз започнах да се замислям – когато извършвах едни или други постъпки, извършвах ли ги затова, че те бяха добри за мен? По-рано аз реагирах на нещата просто импулсивно, сега отначало обмислям това, с което ми се налага да се срещам добре и без да бързам. Струва ми се, че всичко трябва да преминава през съзнанието и да се преработва в него.

Старая се да правя по възможност съществени неща, след които моето съзнание и душата ми се чувстват по-добре. Аз се старая да извършвам постъпки, които са добри сами по себе си, а не само полезни лично за мен. И ми се струва, че започнах много по-добре да разбирам живота. Аз чувствам, че съм задължен за това на станалото с мен, т. е. на своя смъртен опит, на това, което тогава видях и преживях”.

Други съобщават за това, че при тях се е изменило отношението към физичния живот, към който те са се върнали: “това направи за мен живота много по-ценен”.

Един човек разказва следното:

“В известен смисъл това бе благословено събитие, защото до този сърдечен пристъп аз бях твърде зает с планирането на бъдещето на моите деца и постоянно преживявах, какво е станало вчера, така че губех радостта от настоящото. Сега аз се отнасям съвършено иначе към живота”. Някои казват, че благодарение на преминаването през опита на смъртта се е изменил възгледа им върху съотношението на ценностите на *физическото тяло и разума*.

2. Ново отношение към смъртта.

Както и следва да се очаква, този опит оказва дълбоко влияние върху отношението на преживелите го хора към физическата смърт, особено на онези от тях, които преди това не са мислели, че има нещо след смъртта. В една или друга форма всички тези хора изказваха една и съща мисъл – *че те повече не се боят от смъртта*. Това, обаче, изисква

пояснение. Първо, определени видове смърт очевидно изглеждат нежелателни, и, второ, никой от питаните от мен хора не търси смъртта, не я желае. Всички те чувстват, че имат определени задачи в този физически живот, и всички те вероятно биха се съгласили с думите на един човек, който ми казваше: “Аз трябва още достатъчно много да направя в този живот, преди да си отида от него”. Например, всички те отхвърлят самоубийството като средство за връщане към онази реалност, в която са били по време на своя опит (тук не е без значение неизбежната доза съмнение – ами ако все пак тя е илюзорна?). Но все пак сега състоянието смърт не представлява нещо ужасно.

Танатология

NDE – обяснения на опита близо до смъртта

В процеса на умирането на организма се различават два етапа: *клинична* или относителна смърт и *биологична* или истинска смърт. Настъпващото в момента на спиране на дишането и сърдечната дейност състояние на клинична смърт се характеризира с най-дълбоко потискане функциите на централната нервна система и на окислителните процеси. В клетките на централната нервна система значително са нарушени обменните процеси, изтощават се енергетичните запаси на мозъчната тъкан, рязко спада количеството на гликогена, особено съдържанието на аденозинофосфорна киселина, но още не са настъпили необратими изменения в тъканите. Затова в периода на клиничната смърт, който трае 5 – 6 минути, е възможно понякога възстановяване на жизнените функции на организма. С появата обаче на необратими изменения в тъканите, които възникват най-рано във висшите отдели на централната нервна система, настъпва състояние на биологична смърт.

За възстановяване на жизнените функции на умиращия или напълно умрелия организъм се прилага масаж на сърцето, вкарва се под налягане кръв или хранителна течност в посока към сърцето, прави се изкуствено дишане, инжектира се адреналин в сърцето. Прилагането на различни методи за възстановяване на жизнестойността може да има успех, ако те бъдат приложени в агоналния период или в периода на настъпването на клиничната смърт – при остра травма, шок, кръвозагуба, удушване и т. н. Съживяването не е възможно в случаите, когато смъртта е била резултат на тежко, дълготрайно заболяване, предизвикало дълбоки, непоправими нарушения в жизнено важните органи, например в сърцето, мозъка, белите дробове.

При клиничната смърт на функционален минимум са молекулярните, субклетъчните и клетъчните обменни процеси. Средната продължителност на клиничната смърт е около 3 – 7 мин. и тя зависи от възрастта, функционалното състояние на организма преди боледуването, както и от продължителността на болестта. Могат да се създадат (В. Неговски и др.) изкуствени условия (хипотермия), при която клиничната смърт продължава около 1 час.

Научните обяснения са фармакологични, физиологични, физиологични, психологични. Извън тази рамка са парапсихологичното и религиозното тълкования. Научните обяснения се намират на различни, но сравними експланаторни равнища. Научните обяснения са верифицируеми. Те имат предимство. Ако те са неуспешни, тогава се преминава към другите.

Фармакологично обяснение. Муди привежда факти на липса на видения при наличие на упойка и на наличие на видения без упойка. (Моето собствено изживяване бе независимо от каквато и да упойка). Според Милър типичният упоен пациент няма спомени от периода на упоеност. Самоубийците често използват дроги. Но те именно си спомнят най-малко от смъртното състояние. 67 % от тях нямат никакви спомени. Като средство за самоубиване наркотиците не причиняват видения.

Физиологични и неврологични обяснения. Noyes и Kletti обясняват панорамата на живота с атакоподобните нервни удари в теменния лоб. Според Moody и Sabom това не

обяснява реда на виденията. Муди отхвърля обяснението с недостатъчния кислород в мозъка или образуването на CO₂. То поражда съмнения и в Osis и Haraldson. Визуалният предсмъртен опит най-често се съпътства с ясно съзнание. Възможно ли е да се активира *несъзнателна програма* в момента на смъртта? Една трансформация, която сензитира към възприемането на “нова реалност”? Отново важи същото възражение. Все пак Ринг признава, че тази теза е провокативна и заслужава внимание.

Някои виждат подобие на смъртните видения с халюцинациите при *сензорна изолация*. Мозъкът е изолиран от сетивен опит. Няма и кинестетични усещания. Според Муди няма съгласие относно интерпретацията на самите тези халюцинации. Но такова образно представяне на базисни неврологични активности в мозъка не обяснява виждането и чуването на реални сцени от реанимацията (мое възражение).

Целият живот е съпротива на постоянното умиране. Процесите на разпад се ускоряват на определена възраст. Настъпва стареенето. Процесът на стареене не е разбран. Наистина е удивително, че един сложен процес на морфогенез трябва да бъде неспособен да изпълнява много по-простата задача за поддържане на това, което вече съществува.

(Добавка в електронното издание: Вече е установено, че всяка репликация на ДНК в поколенията на клетките, които се ресинтезират след разпадането си, коства на генома загуба на информация – в началото и в края на веригите – и тази загуба води до дисфункционалност, която се натрупва до невъзможност на функционирането на целия организъм – Мат Ридли, *Геномът*)

Стрелата на времето

Основните закони на физиката са симетрични спрямо времето. За тях всичко е обратимо. Но съществува представата за разширение на Вселената. Съществува термодинамиката. Това въвежда стрелата на времето.

Смъртта безспорно е необратимо събитие и тече необратимо в живота тяло заедно с живота. Разпадането и ресинтезът на всички структури в тялото е основна черта на всичко живо. С умирането възможността за ресинтез на разпадалите се структури изчезва. Термодинамично това може да се опише така.

Умирането е спонтанно разпадане на подредени форми, процес на приближаване към термодинамичното равновесие, което съответства на смъртта. Животът е работа на живите структури за компенсиране и свръхкомпенсиране нта спонтанния процес на разпадане – негентропиция. За да е възможен, животът съществува приема енергия във вид на органична материя отвън и изхвърля продуктите на разпадането. Така в системата организъм – среда ентропията се запазва или расте, но в организма тя се запазва или намалява.

Граници на научното обяснение

Граници на еволюционното обяснение. Обяснението на индивидуалната смърт като “необходимост” за еволюцията предполага, че смъртта на живите организми може да се избегне, както това “е” при едноклетъчните. Излиза, че въпреки, че организмите могат и да са безсмъртни, отборът ги е направил смъртни и с това те са спечелили.

спекулативната Синтетична теория на еволюцията може да подложи на обяснение всеки възможен факт в живота, като му придаде значение на “адаптация”. Но тя никога не може да предвиди един факт според Принципа на отбора. Тази теория е “неопровержима” в лошия смисъл на Карл Попър. Тя просто не може да бъде рационално изпитана в опита, защото може да изтълкува всеки опит със своите понятия. Например ако организмите бяха безсмъртни, щеше да се покаже как това безсмъртие е адаптивен факт, предимство в борбата за оцеляване. Щом обаче те са смъртни, този факт отново може да се изтълкува като адаптация. *Фактите могат винаги да се подредят в такива вериги, че като цяло да представляват някаква “адаптация”.* Така нито една интерпретация на факти от

въпросната теория не може да я опровергае. Аз съм развил подробно епистемологичната критика на тази теория в книгата “Рационалност и биология”.

Граници на биологичното обяснение. Биологичните обяснения – исторически, функционални и структурни, са ограничени не поради слабостта на една теория като СТЕ (Синтетичната теория на еволюцията). Тя е неизбежно слаба поради ограничеността на биологията. Биологията е грандиозен компромис между стандарта за рационалност на Западната наука и проблемите на познанието на живота.

Граници на физичното разбиране. 1. Физиката, в противоположност на биологията, за която смъртта е нещо нелепо, приема смъртта като най-естествено състояние. Ако можехме да се абстрахираме от съществуването на живот, класическата механика щеше да тържествува.

И модерната и “постмодерна” неравновесна наука, за която говори Пригожин, не обяснява смъртта като процес на живота. Защото според нея структури като живите са практически невъзможни. Според неравновесната термодинамика “ред” е както кристалът, така и клетката и те са различни само по количеството информация, което съдържат. В това отношение клетката не е много по-”подредена”.

Нелинейните уравнения и синергетиката, която те обслужват, нямат никакво отношение към “четенето” на “смисъла” на подредеността. Те не различават, както и класическата физика, една от друга молекулна конформация, стига те да имат еднакви свободни енергии. Т. е. за тази модерна наука, която идва с претенции да обяснява променящия се свят, еволюцията, развитието и творчеството, не са различни буквосъчетанието “ижотв” и думата “живот”.

Обяснението на смъртта според съвременната неравновесна термодинамика в най-добрия случай прилича на обяснението на износването на една машина: нейната структура спонтанно се разпада по силата на Втория принцип, доколкото всяка метастабилна структура, далеч от топлинното равновесие, релаксира.

И най-новата физика не може да направи теоретична разлика между живо и неживо, както и класическата.

И най-новата, както и класическата физична наука, *не може да отговори на нито един въпрос от типа “защо нещо е построено така?”*. Както Вселената с нейните галактики, звездни системи, атоми и въобще структури, така и Животът с неговите видове (живи форми), организми, клетки и макромолекули, са подводими под едни и същи закони на физиката. Уравненията на класическата механика допускат както Слънчевата система, така и хаотичното струпуване на небесни тела. Уравненията на квантовата механика допускат както биологичните специфични макромолекули, така (и то с много по-голяма охота) и мъртвите, лишени от функция макромолекули на умрялата клетка, и с най-висока вероятност атомни структури като водородните атоми.

Опитът на умирането

Субективната достоверност и човешката вяра създават реалност, също толкова действителна, като емпиричната, в която е сигурен ученият. Психологът не може да пипне и види моя страх, но го приема за реален. Той не може да види моето съновидение, но го приема. Това той прави само по силата на аналогията със собствения си психичен опит. Точно по този начин аз приемам разказите за преживелици в състояние на клинична смърт – през призмата и по аналогия с моето преживяване. Този граничен опит, при това неописуем точно на никакъв език, е *изцяло въвн от съвременния научен метод* и ако се приеме, трябва да се приемат милиарди разказани мистични опитности, които *ще съсият науката*.

Светът изтича

Потокът на съзнанието (потокът на света) в състояние на клинична смърт е подобен на този при сънуване. И за него стои въпросът как да бъде онтологично

интерпретиран. Виденията на този граничен феномен са качествено различни от съновиденията преди всичко с това, че те има *един общ тип сюжет*, за разлика от сънищата на хората, които са безкрайно разнообразни. Те са преплетени с *виждане и чуване на реални физически звуци и картини от обкръжението*. Такова виждане и чуване ако бъде признато при доказана невъзможност за функциониране на очите, ушите и мозъка – е *научно необяснимо*. Виденията на клиничната смърт съдържат виждането на собственото тяло от разстояние. Това виждане на физическото тяло и всичко, каквото става с него *от разстояние*, е също необяснимо от гледна точка на съвременната наука. Защото неин постулат е, че психиката е функция на мозъка като част от физичното тяло и че никаква друга гледна точка за виждане и за чуване не може да има, освен локализираната в сетивата.

Докато при съновидението може всичко да бъде тълкувано с някакъв успех от процесите във физичното тяло, от дразненията в него, от външни впечатления и т. н. , при видението на смъртния опит извеждането на въпросните три качества от телесни процеси е невъзможно.

Две “реалности”, “плана” или *света* очевидно се смесват, застъпват, преливат в това видение. Едновременно или застъпващо се отчасти текат виденията за отвъдното и виждането на отсамното. Защо избирам думата *свят*? Защото се касае за всички характеристики, които правят света свят – непрекъснатост, еднородност , свое пространство и време, които са цялостна функция на виденията, своя “причинност” или доминираща детерминация. Разбира се, тук под “свят” не се разбира никаква пълнота на всичко съществуващо, а само онази завършеност и цялостност на съществуващото като функция и продължение на една жива форма в едно телесно и психично състояние. Тук е напълно валидно твърдението на Лудвиг Витгенщайн: Границите на света съвпадат с границите на логиката, езика, подредбата на събитията. Границите на света са граници на метафизическия субект.

В опита на умирането се запазва непрекъснатост на съзнанието, съхранява се Аз-а, продължава психичния живот. Запазва се интенционалността на съзнанието, насочеността му към предмети. Запазва се “правенето” на света чрез описания на усещанията.

Коренно се променят обаче всички основни свойства на съзнавания свят и на предметно насоченото съзнание. Преминава се към друг феноменологичен ред. Нещата се “съединяват” по друг начин. Композициите на предметността се сменят. Предметите са съвсем другояче построени. Физичният свят изчезва като непроницаем, непрозрачен, твърд, гравитационен. Съзнанието и в по-широк план психичното доминират. Реалността “отвъд” е изтъкана от осъществяващи се, възплъщаващи се желания и опасения.

Извървява се един път в граничната за човека зона. Тръгва се от този свят към място, откъдето вече връщане няма. “Граничното” не е черта, а област, където виденията от отвъдното и виждането на отсамното могат да се преплитат и човек все още може да бъде върнат. Но тук се придобиват нови телесни и духовни черти. Конструира се в основни линии друга форма на живот.

Ако пред лицето на смъртта поради крещяща нужда прибягвам до упойка и премахване на болките, не накърнявам ли безсмъртното си съзнание и не го ли обричам да бъде ням свидетел на пропадането ми? Не бягам ли от отговорността на собствената си смърт? Ако умра в съня си, не пропускам ли шансове в едно безпамятно реене?

Във всеки случай *всеки от нас, човешките същества, има право да намери в себе си ясен знак къде отива*. И сякаш този знак го има: *всрещ най-силната болка аз мога ясно да съзнавам болката си и това, че тя е преходна*. И в това съзнание да няма и сянка от болката. *Будният свидетел на болката и радостта, на рискуването и умирането – нашето недосегаемо съзнание – ни води по пътя на едно волево прието, достойно и силно умиране*. То се нуждае от известна утеха, от известна упойка, но само такава, която не скрива самото него – съзнанието. Сами избираме да бъдем или не свидетели на живота в цялото му тайнство. Съзнанието за ефирната радост и преминаващата болка, острото

осъзнаване за течащото време и изтичащия всеки миг живот не може да се сравни с нищо. Защото то е огромната възможност за трупане на сила. То създава тонуса да съгъстявам живеенето си до предел, за да изтръгна максимума от моя живот.

Такъв е моят отговор за овладяването на смъртта, за превръщането ѝ въпреки нейната мистериозност в съзнателен волеви процес. *Когато светът изтича, ние трябва да пренесем себе си през границата си.*

Трансформация

В какъв смисъл опитът на това умирање се тълкува като отиване в друг свят? В смисъл, че *циментираното цяло от мисловност, сетивност и “физика” се сменя с друго, разпадайки се и отново композирайки се.* За новото “композиране” може да се говори само условно...

Сетивност. Умиращият “чува” и “вижда”, но не с физически уши и очи. (Очите му са затворени). Той вижда в две среди едновременно. Едното виждане е напълно подобно на физическото – предметността му е такава, тя е и привичната предметност за умиращия. Но той вижда и много неща от отвъдното и те са плод вече на другата му организация и са адекватни на нея. Сетивността се представя като пряка функция на типа телесност и косвено на менталността. Самата феноменологична структура е нова, *структурирането на предметността* е ново. То е друго заедно с всичко останало и така оформя представата за цял един друг свят. В моя собствен опит интересно е двойственото разпознаване на един и същ образ: “пиедестала с колони”, осветен в черното пространство, и съществата около него, с тяхното интензивно говорене, и “легло с табла”, осветено ярко от лампата над него и медицинският персонал около тялото ми, обсъждащ оживено действията за съживяване. Това раздвояване на идентификацията следва не само припокриването на двата сетивни плана, но и факта, че всеки от тях в последна сметка е “правене” от разума. Не напразно тибетските автори на “Бардо Тьодол” настояват на постулата, че и отвъдният, както и отсамният свят, е видение, функция на съзнанието. И че всичко в крайна сметка зависи от това, как умиращият ще разпознае, ще изтълкува, ще “направи” потока на света в Бардо.

Телесност. Другата сетивност значи друга телесност. И това наистина е така. За “тяло 2”, “двойника”, “астралното”, “духовното”, “ефирното”, “метафизичното” тяло са писани хиляди страници, при това много повече безсмислици, отколкото предложения за решение. “Двойникът” на Кастанеда, който се свързва със “сънуването”, е тяло, което е прозрачно, преминава през стени, има външните очертания на човешкото тяло, не е видимо за физическите субекти, макар и в редки случаи те да го забелязват като нещо ужасяващо и да се плашат от него. Оттук може би произлизат “призраците” и митологията около тях.

Пространство. Умиращият е “в стаята”, но вън от тялото си. Дотам той стига след пътуване по “тъмен тунел”. Жан Приор твърди, че това е напускане на физическото тяло от астралното (ефирно, духовно, метафизично) тяло по една нишковидна линия, излизаща от главата и свързваща до някакъв етап това тяло с физическото. Там човек едновременно с обектите в стаята вижда тунела (чернотата), живата мека светлина, близките, сцените от своя живот, бариерата. Присъстващите физически в стаята хора не виждат и по никакъв начин не усещат съществуването на наблюдателя, излязъл от тялото си. Още по-малко те могат да знаят нещо за виденията му. Сякаш умиращият се “премества другаде”, може би в свят, “паралелен” или “съседен” на нашия. Аз си давам ясна сметка колко скандално е това за научния мироглед и колко трудно доказуема и обяснима е тази теза. Но тя е единствената, която обяснява удивителните качества във виденията. Това разбиране е старо като света и е основно за почти всички религии.

Време. Както и в съновиденията, за секунди физическо време във виденията от отвъдното протичат необятни събития. Изреждат се многобройни сцени от живота. Сменят се емоции. Осъзнават се нови неща. Водят се “беседи”. И всичко това може да се свие в

три-четири минути физично време, през което реанимирацията екипа действа за съживяването. Тук събитията се развиват плътно и някак неравномерно. Както и за пространството, липсва ясна определеност за траене, период, липсва координатна система. *Не е ясно дали виденията са бъдещи, минали или настоящи. Не е ясно дали изобщо тези категории имат смисъл.* Защото сценарият, който преживелите разказват, се помества в една физична продължителност и последователност. Но е възможно и там да се говори за последователност. Събитията не са навързани “естествено” – ние просто не можем да знаем какво е “естествено” като връзка във времето в тези невъобразими условия. Но е възможно да се осмисли веригата като значеща някакво послание, съобщение, познание, отнасящо се за живота. Осмислянето е плод на интерпретацията и е внушено от силна емоция или неререфлектирано знание, получено в този уникален опит.

“Причинност” (категории). Събитията са навързани чудновато. Никак не е ясно защо едно нещо следва друго. Те са някак безпричинни, неочаквани и неразбираеми – като в съновидение. Не следват едно от друго с никаква необходимост. И все пак те образуват смислена последователност. Сякаш са “съчинени”, за да предадат някакъв смисъл. Умиращият ги наблюдава в удивление без да разбира и без да пита. Това значи, че композицията на този сюжет не е работа на собственото му съзнание. Тя е зададена като предметите в този свят, които изискват обработка от нашия разум, но не се диктуват от него.

Блуждаенето в нови, непознати и чужди места следва неформалността на собственото ни съществуване. Това нищо състояние, при което не сме определено някъде и сякаш сме едновременно на различни места, е просто нецялостност, разкъсаност и несъединеност, *процес на трансформация.* На този процес се дължи цялата онтологична неопределеност. Но точно тя с елементите на форма на две равнища позволява да се разпознае смъртта като преход.

Тук е важна *асиметрията*. Реешият се вижда и чува нещата от “физичния свят”, а оттам нищо не може да се види или чуе а него. В редки случаи, според разкази, “призрактът” се явява. Асиметрията между двете състояния, плановете или светове позволява да се разбират те като *равнища*. Субординацията между равнищата изглежда ясна чрез следното:

В двата свята е различна степента на доминирането на психичното. Докато във физичния свят нашият разум, волята и желанията ни се справят с материята с по-големи усилия, в отвъдното всичко става по-лесно. При това там няма възможност да се променя физически околния свят, няма възможност за “технология”. Волята сама движи тялото. Гравитацията например има, но тя лесно се преодолява.

Умиращите виждат и чуват какво става тук, макар и само в преходния етап или с усилие. Ние не можем, освен чрез силни външни причини, да попаднем в обсега на отвъдното. Има енергетична бариера.

Съзнание и самосъзнание. Личността изглежда се запазва. Наличен е континуитет на Аз-а. Психичният живот продължава без окончателна заборава или пропадане. Забравата касае само периода на тъмнината, след което миналото се възстановява. Човек помни, знае и разпознава миналото, света и обектите в напуснатия физичен свят. Той се чуди дали е мъртъв. Няма транслиране в друга личност.

Умиращият гледа с равнодушие на своето тяло, измъчено от страдание и заобиколено от хора, които искат да го върнат към живот. Той съзнава една изключителна, но неослепителна *светлина*. *Светлината тук е основен феномен и център на феноменологията на отвъдното.* Тя е и най-важната единица във всички религиозни тълкования. Христос казва: “Аз съм светлината на света”. В “Бардо Тъдол” равнищата на локализиране в отвъдното се разпознават като “Първична, предвечна светлина” и “Вторична, божествена светлина”. Първичната, предвечната светлина е самото чисто абсолютно съзнание без никакъв предметен свят. Вторичната светлина, която идва след първичната, е носител на божествена субстанция.

Език. Езикът в онтологията е традиционна тема. Той е корелиран със света, с мисловността. Формите на мислене са и форми на изказ. Границите на мисленето се бележат чрез граници на езика. Витгенщайн отива и по-далеч – чрез границите на езика той изказва границите на света.

За Витгенщайн отвъдното, мистичното, е неизказуемо. Неизказуемо е по същия начин и “отсамното” в своята сърцевина. Ние не можем да изкажем как е света, защо той е. Ние само говорим в границата на света за обектите и събитията в него.

Смъртният опит свидетелства при всички случаи, включително в моя опит, че сцените от отвъдното не могат адекватно да се опишат. Те стават описуеми благодарение на една *интерпретационна работа* след видението или по време на самото видение, когато ние в нас си мислим: “Ето, това е Христос”, или: “Ето, това е тунел”, или “Ето, това е пиедестал!” Всички тези идентификации са фалшиви, те идват от другаде и тяхното място не е тук. После, когато се опитваме да разказваме, ние довършваме това описание на земен език, но всяко вкарване в думите прави преживяването вече неавтентично и отгук голямото разочарование от разказването и желанието преживяното да се запази непокътнато, като не се разказва. При мен опитът да разкажа още в самото начало доведе до блокиране на потока на “думите”, които ми бяха “казани” отвъд или засенчи съзнанието, че не става въпрос за думи, а за друга комуникация.

Всичко разказано проектира една чужда опитност в една отсамна наша мрежа от значения. “Виждането”, “чуването” и “мисленето”, както и “говоренето” с други същества, нито са виждане, нито чуване, нито мислене, нито разговор.

Нравствена равносметка. Преходът има своя емоционален апогей. Този епизод е и най-удивителен за разума. Става въпрос за равносметката. Без намек за награда или наказание, укор или похвала, пред духовния взор *животът се изнизва с прозрачен нравствен смисъл*. Всичко придобива значение като в една свръхсъвест. Стойността на деянията като добро и зло става прозрачна и човек си дава сметка за скритата преди това нравствена биография. Тази позиция не се представя като едно от измеренията на живота, а като единственото, което има значение за съдбата ти напред или назад от границата. Усеща се незавършеност, несъвършенство, остра нужда от изкупление и радост, идваща с ясното съзнание за чиста съвест.

Тук предлагам един решаващ мисловен експеримент. Ако изчистим нашия свят наяве от нашето разбиране, описание и разпознаване на образи, какво се получава? Получава се *хаотичен поток, подобен на сън или видение на умиращ или изпадащ в критично състояние, в “безсъзнание”*. Подобен вид трябва да има света за едно бебе.

Това е философско доказателство, че визиите, за които става дума, са един цялостен свят. Това, което различава този свят от света наяве, е, че той е лишен от описание и разбиране, каквито имаме за света наяве, благодарение на култивирания съзнателен разум, приобщаващ ни към общността.

Граница на света

Съвременното западно метафизично разбиране за смъртта може да се илюстрира със следните твърдения:

Лудвиг Витгенщайн. Логикофилософски трактат: “6. 431. Също както и при смъртта, светът не се изменя, а се прекъсва.

6. 4311. Смъртта не е събитие от живота. Тя не се преживява.”³⁵

Карл Ясперс. Смъртта: “умирайки, аз изстрадвам смъртта, но никога не добивам опит за нея... умирайки, когато вече няма връщане назад, аз изстрадвам своето абсолютно неведение.”³⁶

Такава е черно-бялата онтология и епистемология на смъртта. В нея има нещо и нищо, живот и не-живот и те са разделени с ясна линия. За тази философия фактически няма умирање като живо събитие. Тя се “основава” върху чистото невъзможно за установяване положение, че умирањето ни отправя в нищото. Но това не е просто заблуда.

То е метафизическо изискване. За да се определи битието, е нужен фонът или трансцендентното присъствие на нищото. Аз не определям тук „битието“. Аз търся феноменологията на живота в нейното разгръщане. Тук небитието не присъства. Светлината на съзнанието, волята и опита хвърля сянка на безсъзнателност, безпамятност, чернота като нейно живо отрицание. Но *никой не може да покаже с пръст нищото или да докаже, че умрелият отива никъде.*

Нещо се къса в представата на днешния западен човек за “унищожението”. Нещо не е както трябва. Не може да разбираш и съзнаваш ясно неотменността и съществената насоченост към смъртта и да се “дърпаш” от тази неизбежност до степен на безумен страх. Ужасът не може да е следствие от ясно разбиране и приемане.

Аз отхвърлям разграничаването и противопоставянето на такива равнища или форми на човешко съществуване като “насъщие”, “битие в себе си” и от друга страна – “екзистенция”, “битие за себе си”, обособявани от Ясперс и Сартр. Няма в човешкото съществуване обособени “адекватни” и “неадекватни” форми. Постоянно човек е между забравата и съзнанието за смъртта, между надеждата и отчаянието. Но никога човек не е “само животно” или само “човек”. Не е възможно да отдели “яденето и пиенето” от адекватното човешко съществуване и да презра живота на тялото, което именно е смъртното без съмнение, и носи целият проблем за смъртта, от “съзнанието, смелостта, сърцатостта” и т. н., които характеризирали “правилното” според екзистенциализма съществуване.

Аз отхвърлям разграничаването и противопоставянето на такива равнища или форми на човешко съществуване като “насъщие”, “битие в себе си” и от друга страна – “екзистенция”, “битие за себе си”, обособявани от Ясперс и Сартр. Няма в човешкото съществуване обособени “адекватни” и “неадекватни” форми. Постоянно човек е между забравата и съзнанието за смъртта, между надеждата и отчаянието. Но никога човек не е “само животно” или само “човек”. Не е възможно да отдели “яденето и пиенето” от адекватното човешко съществуване и да презра живота на тялото, което именно е смъртното без съмнение, и носи целият проблем за смъртта, от “съзнанието, смелостта, сърцатостта” и т. н., които характеризирали “правилното” според екзистенциализма съществуване.

Разумът ни не знае и няма откъде да знае повече за смъртта от тялото. Защото истинското знание е винаги жив опит, който опит е невъзможен въвн от телесността. Без нашето знание тялото всеки миг извършва дейност срещу разпадането, която не може да се обхване от разсъдъка и наблюдението цели хилядолетия.

Да си мислим трансцендентното като нищо значи да си мислим иманентното като всичко. Но мислейки го като всичко, ние нищо не знаем за него.

Щом смъртта не е моя смърт, а нещо, което се стоварва върху мен и ме ликвидира, то и нейната постоянна възможност ще бъде само една външна и неопределена заплаха за заличаване на всичко, което съм. И щом смъртта не е зависима от мен, то аз нищо не мога да заключа от моето съзнание за нея. Аз съм смъртен, аз съм днес, утре ще умра. Какво от това? Какво да правя?

Разбира се, нещата, казани от Хайдегер и Ясперс за радикалния риск и “героизма”, за смелостта и незалъгването, са важни и донякъде верни. Но как мога да бъда в “риск”, когато така и така аз отивам в нищото? Риск значи вероятност от загуба на нещо ценно – например този живот, пред неведомостта. Но риск при положение че идвам от нищото и със сигурност отивам в нищото, просто няма. Ако ти ме убеждаваш, че когато удари часът, аз съм прах, не можеш да ме убеждаваш още да бъда и герой. Защото ти ме лишаваш от всякакъв смисъл и всякаква основа за смисли. Пред чернотата на нищото всичко губи значение, става нищожно.

Пред лицето на смъртта аз съм свободен и отговорен само ако смъртта е моя смърт, мой акт, ако значи я опитвам и изживявам. Когато умираме, ние все още живеем. Ние вървим по нашия път на Земята. Ние *пребиваваме* и *знаем*, ние *опитваме*. Умирането се

преживява и с това е опит. Съзнателността и овладяването на умирането го прави опит, подобен на будунето, но несравнимо по-силен и интензивен. Не е фактически вярно казаното от Витгенщайн, че смъртта не се преживява и от Ясперс, че умирането не е опит, а голо изстраждане (сякаш изстраждането на едно неведение не е опит и знание). Факт е, че ние постоянно живеем чрез съпротивата срещу неумолимото и безусловно умиране. Факт е, че времето тече и ние вървим по еднопосочен път. И всеки миг отлита завинаги. Факт е, че смъртта може да се приближава много плътно до нас и да става особено силно осезавана.

Когато човек умира, той е дотолкова *накърнен в своята цялост*, че обикновено не е в състояние да контролира нещата и се оставя в ръцете на “съдбата”. Тъй като формата ни се руши, ние се стъписваме пред мистерията на това рушене и трябва да минем някаква радикална граница, за да видим следващата форма. Тъй като светът се изплъзва, ние трябва да минем решаваща граница, за да опитаем един друг свят. Точно в това е окончателността на смъртта. Ако смъртта беше нещо прозрачно, то тя не би била никаква окончателност. Но силите в нас, които не винаги са съзнавани, продължават да се съпротивляват. И когато дишането спре, сърцето откаже да изпомпва кръв и мозъкът престане да дава сигнали за живот, има случаи на връщане. *Никой досега не е определил абсолютно сигурно в кой момент човек умира възвратно. Линията на смъртта най-вероятно не съществува.*

Човешката форма

Капка по капка се отцежда отреденото време и се размива нашата форма, чезне като ефемерен рисунък, нарисуван небрежно от неизвестен Творец върху зареяната ни планета.

Изследването на границите от философска гледна точка е редовна задача на философията, доколкото тя е знание за граничното и е гранично знание.

Човек се проектира в това, което създава. И то проектира ограничеността на човека: човек е форма на живот и като такъв не е Творец на живота. Културното творение има ограничението да бъде неживо за разлика от своя творец.

Трансцендирането или преходът през граничната област на човека предполага съхранение на нещо постоянно – само тогава може да се мисли преходът като преход, а не като изчезване на нещо и поява на нещо като независими моменти. *Трансцендирането ще представлява някакво излизане отвъд жизнения свят, негово преподреждане.*

Отвъд болката е разрухата или пробивът, трансформацията, трансцендирането, преминаването на ново равнище, в нова форма, в ново пространство, в нов свят. Нещо при преминаването изчезва и се появява друго. Нещо се разрушава, за да се роди друго. Отвъд границата ставаме други или изчезваме. Затова се държим в нашата актуална и жива форма, като предпочитаме да запазим нея пред това да загубим всичко. Ние не знаем никога нещо определено за това, какво е отвъд.

Разбирането на смъртта е в корена на отношението към живота. Дали разбирам умирането като преход към нова форма или като унищожение, от този отговор зависи как ще живея, доколкото живея според своето разбиране. Дали ще смятам, че всичко е гонене на вятъра, или че всеки миг е препълнен със смисъл; дали ще смятам, че унищожението значи безсмисленост, или ще смятам, че когато удари часът, аз ще се изправам пред равносметка, която ще определи моя живот по-нататък? Дали да се отдам на удоволствието, или на смисленото усилие? Дали да се отдам на доброто, или на злото? Дали да предизвиквам съдбата и да рискувам, или да се съхранявам в някакво равновесие? Дали да бързам или да изчакам?

Превозмогането страха, на безпаметността и на безкрайното отчаяние е достойна за философията свръхзадача. Това не е веруване или вярване, не е надежда или упование. Надявам се това да е знание.

В мистерията на живота човек пресича много граници. С това той о-питва много определения на своята същност. Границите са нещо “размито”. Те се появяват там, където боли. Те се появяват на предела. Те се разпознават чрез невъзможното. Но толкова пъти невъзможното вчера се е оказвало възможно днес.

Животът на тази Земя е отсечка между два симетрични процеса – раждане и умирање. Когато се раждаме, се създава нашата форма и изниква нашия човешки свят. Когато умираме, същата тази форма се разпада и светът чезне. В мистерията на земното си съществуване ние трупаме и губим сила. В зависимост от своята сила ние сме въввлечени или направляваме потока на живота си. Силата ни дава възможност да осъзнаваме и овладяваме себе си и своя живот, а с това и нашия свят. Тя ни позволява да рискуваме съзнателно и смъртно, като преживяваме максимума на живота си. Смъртното рискуване изважда на показ цялата ни сила. Ние пробиваме, докдето изобщо можем. Умирането е обратна ситуация. Смъртта ни атакува и ако отстъпи, ние оставаме тук с нашите рани и уроци. Ние се докосваме до изчезването или отиването “на друго място”. Виденията по време на умирање са свидетелство за трансформация. И ако отново върнем човешката си форма, естествено познаваме като хора нещо от начина, по който се трансформираме.

Сънуването е междинно. То е отделен план. Тук светът се подрежда по свой начин. Сънищата нямат биологична функция. Те не значат нещо отвъд себе си. Сънищата не служат за задоволяване на желания. Те не решават проблеми на будния живот. Сънуването е между рискуването и умирањето така, както животът е между раждането и смъртта.

Пределният опит е знание за човешката форма. А човешката форма, изказана на езика на християнството, е: *тяло – душа – дух*. Човешкото тяло е *организирано*; човешката душа има свой *строй*; човешкият дух внася свой *ред*. Човешката форма задава *устройството на човешкия жизнен свят*.

Човешкото тяло съществува в границите на физични параметри и биологични константи. Човешката душа е структурирана чрез емоции, чувства, усещания, възприятия, представи, въображение и мислене.

Човешката форма е необяснима в своя синтез. Тя е интуитивно ясно цяло, което се синтезира в зачеването и раждането и се дезинтергрира в смъртта. В някакъв смисъл човешката форма и светът на човека се изменят в сънуването.

Човешкият свят е устроен съобразно човешката форма. Той е “осветен” от нея. Съдържа цветове, звукове, миризми, осезания и вкусови усещания. Човешкият свят е нещо въобразимо, представимо и мислимо. Не е ясно как ние фиксираме и разграничаваме нещата в този свят – доколко според прието в културата описание и доколко според вродени константи на духовния, душевния и телесния ред?

Бележка. Студията е съставена от фрагменти от книгата: *Смъртен опит*. София, „Екстрем”, 1993. Тя отразява разбирането на автора от времето на книгата. По-ново разбиране по същите проблеми се съдържа в книгата: Сергей Герджиков. *Светуване*. С., „Екстрем”, „Изток-Запад”, 2010.